

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6 (2), 377- 408

Geliş Tarihi, s.12.09.2022 Kabul Tarihi,21.11.2022

Yayın, s. 2022 Yayın Tarihi,31.05.2022

10.30561/sinopusd.1174225

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

İKİ SADAkat ARASINDA; ABDULLAH QUILLIAM VE MUHAMMED M. PICKTHALL

Kemal KAHRAMAN*

Öz

19 yy. da İngiltere Ortadoğu politikalarında en önemli aktörler arasındadır. Yüzyılın ortalarına doğru ülkede Rus yayılmacılığına karşı Osmanlı yanlısı kuvvetli bir rüzgar esmiştir. Buna bağlı olarak İngiliz aydınları arasında Osmanlı devletine dost cemiyetler oluşmuş, yayımlar yapılmıştır. İslam coğrafyasıyla temaslar sonucu Müslümanlığı seçen bir grup ortaya çıkmıştır. Abdullah Quilliam bu anlamda ilk akla gelen isimdir. Liverpool’lu bir avukat olan Quilliam İngiltere’de ilk İslam merkezini kurmuştur. Osmanlı ile yakından ilgilenmiş, Sultan II. Abdülhamid tarafından bizzat kabul edilerek İngiltere’nin ilk ve tek “Şeyhülislam”ı olmuştur. Yazıları ve faaliyetleriyle yüzlerce İngiliz’in Müslüman olmasını sağlamıştır. Kendisinden 19 yaş küçük olan Muhammed M. Pickthall da dönemin ünlü bir İngiliz Müslüman aydınıdır. Genç yaşta Ortadoğu’ya giderek Arapça öğrenmiş, Osmanlı coğrafyası üzerine hikayeler ve romanlar yazmıştır. Osmanlı devletinin parçalanmaması için elinden geleni yapmıştır. Bir yandan Hint Hilafet hareketine katılmış, bir yandan Jön Türkler ve İttihatçılara umut bağlamıştır. Son Osmanlı Sadrazamı Sait Halim Paşa ile bizzat görüşmüş, düşüncelerinden etkilenmiştir. Çeşitli ortamlarda Quilliam’la karşılaşmıştır. Hayatlarında, faaliyetlerinde, İslam dünyasına ve Osmanlı’ya bakışlarında önemli paralellikler ve farklar söz konudur. Bu çalışmanın amacı, iki İngiliz aydın arasındaki benzerlik ve farkları ana hatlarıyla ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Quilliam, Pickthall, Liverpool, Woking, Abdülhamit, Sait Halim Paşa.

* Dr., TBMM, kekahraman58@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-5427-9997>

Between Two Loyalties; Abdullah Quilliam and Muhammed M. Pickthall

Abstract

At the 19th century Britain was among the main actors in the Middle East politics. Through the mids of the century there was a strong wing in the country supporting the integrity of the Ottoman lands against Russian expansion. Consequently, pro-Ottoman societies were established among the British intellectuals and many related publications appeared. As a result of the contacts with the Islamic geography, a group that embraced Islam emerged among the British intellectuals. Abdullah Quilliam is the first name that comes to mind in this context. A lawyer from Liverpool, he established the first Islamic Center in England. He was closely interested in the Ottoman state, accepted by the Ottoman sultan personally who has nominated him as the first and only Sheikh al-Islam of Britain. Through writings and activities, he made hundreds of British converted to Islam. Muhammad M. Pickthall, 19 years younger than him was also a famous British Muslim intellectual of the time. He visited Middle East at a very young age, learned Arabic, wrote stories and novels over the Ottoman lands and society. He did his best to prevent the disintegration of the Ottoman state. He participated at the Caliphate Movement in India on the one hand and placed his hopes on the Young Turks and Unionists on the other. He met the last Ottoman Grand Visier Sait Halim Pasha personally and was influenced by his thoughts. He also met with Quilliam in various occasions. There are important parallels and differences in their lives, activities, and their views over the Islamic World and the Ottoman state. The focus of this study is to outline those parallels and differences.

Keywords: Quilliam, Pickthall, Liverpool, Woking, Abdülhamit, Sait Halim Paşa.

Giriş

19. Yüzyılda İngiliz dış politikasının Doğu ve Ortadoğu ile temasları sonucunda birçok Oryantalist bilim adamı, yazar ve diplomat bu alanda çalışmalar yapmış, eserler vermiş, cemiyetler kurulmuştur. Şarkiyatçılığın ayrı bir disiplin haline gelmesi Doğu ülkeleriyle olan bu siyasi ilişkilerle yakından bağlantılıdır (Said, 2003; Şirin, 2013; Kartın, 2013).

19. yy. ortalarında Avrupa’da “Doğu Sorunu” denilince akla Osmanlı geliyordu. Çünkü bütün Ortadoğu ve Kuzey Afrika Osmanlı egemenliği altındaydı. Rusya yeni bir güç olarak Avrupa sahnesine çıkıyordu. İngiltere, Rusya’nın Karadeniz üzerinden boğazları ve Akdeniz’i tehdit etmesini istemiyordu. Hindistan yolunun güvenliği açısından Osmanlı’nın mevcut varlığını korumasından yanaydı. Disraeli ve onu izleyen Muhafazakar Parti (Tory) iktidarları bu politikayı savunmuştur. Kırım Harbi’nde İngiltere başta olmak üzere Avrupa ülkeleri Osmanlı ile Rusya’ya karşı ittifak kurmuştur. Sultan Abdülmecid Devri, Tanzimat ve Islahat fermanları bu yakınlaşmanın sebep ve sonuçları arasındadır.

Aynı dönemde İngiltere’de Osmanlıya sempati duyan bir kamuoyu oluşmuştur. Osmanlı yanlısı cemiyetler kurulmuş, faaliyetler, yayınlar yapılmıştır. İskoçya asıllı bir diplomat ve yazar olan David Urquhart bu bağlamda öncü bir isimdir. 1831’de Sir Stratford Canning ile elçilik görevlisi olarak İstanbul’a gelmesinden itibaren Osmanlı topraklarında yaptığı gezilerde Türk ve İslam kültürünü yakından incelemiş, çok etkilenmiştir (Urquhart, 1838). Öyle ki Türklerin temizlik alışkanlığına hayran kalarak İngiltere’de “Türk Hamamı Hareketi” başlatmıştır. Tanzimat ve Islahat fermanlarının Batılıların baskılarıyla ilan edildiğini, bunların Hıristiyan azınlıklara haksız ayrıcalıklar tanıdığını savunmuştur. Osmanlı Devleti’nin haklarını savunmak için Dış İşleri Komitesi adıyla kurduğu dernek adada yayılarak 21 şubeye ulaşmıştır. Derneğin yayınladığı *Diplomatic Review* adlı dergide Osmanlıyı savunan önemli makaleler yayınlanmıştır. Sultan Aziz’e yazdığı mektupta dış borçlanmaya son verilmesini tavsiye etmiş, eserlerinde Osmanlı’da ezilen sınıfların Hıristiyanlar değil Müslümanlar olduğunu, Osmanlı’nın kurtuluşunun modernleşmede değil İslam’a bağlı kalmasında olduğunu ifade etmiştir (Çelik, 2012, s. 180 - 181).

İngiltere’de devrinin en önemli Türk dostu olarak tanınan Urquhart çalışmaları ve düşünceleriyle yol açıcı özelliklere sahiptir. Muhafazakar iktidarların açtığı meşruiyet yolunda Osmanlı’yı savunan, Türklere hatta İslam’a sempati duyan bir kesim, bir anlayış ortaya çıkmıştır. Bu zeminde birçok İngiliz İslam’a yakınlık duymuş hatta Müslüman olmayı tercih etmiştir. İngiltere’de İslam apayrı bir çalışma

alanıdır fakat bu konuda ilk akla gelen isim şüphesiz Abdullah Quilliam'dır. Onunla kendisinden 19 yıl sonra doğarak genç yaşında Ortadoğu ve İslam'la tanışan Pickthall'ın hayatları arasında ilginç paralellikler ve benzerliklerin yanında kimi noktalarda ayrışmalar söz konusudur. Çalışmamızda ana hatlarıyla ve karşılaştırmalı olarak ortaya koymaya çalışılan bu özellikler ülkemizin yakın tarihiyle ilgili önemli ipuçlarını içinde barındırmaktadır.

Arkaplan

William Henry Quilliam 1856'da Liverpool şehrinde doğmuştur. Manx kökenlidir ki bu İngiltere ile İrlanda arasındaki Man Adası'nda yaşayanlara verilen addır. Dedesi İngiliz deniz kuvvetlerinde Trafalgar savaşında başarılı olmuş bir subaydır. Zayıf, naif, orta boylu, terbiyeli, fakat hazırcevap ve konuşkan bir çocuktur.

Marmaduke W. Pickthall 1875'te Londra'da doğmuştur. Zayıf ve hastalıklı bir bünyeye sahiptir. Babası bir Anglikan rahibi, Annesi İrlanda orijinli, Trafalgar Savaşı'nda bulunan Amiral D. O'Brien'in kızıdır. Her ikisinde de kendi kültür ve insanlarıyla karşı karşıya gelmeyi göze alan maceracı ve Doğu aşığı ruhun denizci atalarından geldiği söylenebilir (Geaves, 2017, s.72).

Doğu dünyasıyla şu veya bu şekilde ilgili olan birçok İngiliz gibi Quilliam, dil yeteneği ile öne çıkmaktadır. Her şeyden önce iyi bir hatiptir. Fransızca, İspanyolca, Almanca, Arapça ve Türkçe'yi akıcı bir şekilde konuşabilmektedir (Çiftçi, 2020, s.11). 18 yaşında Liverpool ve Londra'da gazetelerde yazıları çıkmıştır. Metodist bir Hıristiyan olarak yetişmiştir. Bu mezhebin önemli bir özelliği, alkol kullanmamalarıdır. Quilliam bu nedenle Müslümanlığından önce de alkol kullanmamış, alkole karşı olanların kurduğu bir cemiyete (Temperance) (Shiman, 1972, s.179-195) üye olmuş, alkolün zararları üzerine konuşmalar yapmış, gazete ve dergilerde yazmıştır.

Pickthall Anglikan ve aristokrasiyle temas halinde bir aile ortamında yetişmiştir. Harrow School'da Winston Churchill'in arkadaşıdır. O da üstün bir dil

yeteneğine sahiptir. Hayatı boyunca Batı dillerinin yanında Arapça, Türkçe ve Urduca'yı çok iyi kullanabilmiştir. Ailesi dil yeteneğine bakarak onun Dışişleri'nde çalışmasını istemiştir. İngiltere'nin Ortadoğu'daki siyasi ve askeri faaliyetleri önemli iş imkanları sunmaktadır. İlk olarak Ortadoğu'da İngiliz konsoloslüğünde bir iş sağlanmıştır. Ortadoğu dillerini ve yaşam tarzlarını öğrenirse Dışişleri'ne daha kolay girebilecektir.

Quilliam eğitimine Man Adası'nda başladıktan sonra Liverpool Institute'de hukuk eğitimi almış, ünlü bir avukat olmuştur. Cinayet davalarında mazlum insanları savunmasıyla meşhur olmuş, ölüm cezasına karşı çıkmış (Quilliam, 1903, s. 528), Amerika'daki zenci haklarını savunmuş, işçi sınıfının avukatı olarak sendikaları desteklemiştir. Yüksek Mahkeme'de avukatlık yaptığı sırada hastalığı nedeniyle doktorların hava değişimi tavsiyesiyle Cebelitarık'ı geçerek Cezayir ve Fas'a gitmiş 27 yaşındadır. Fas'ta kendisine rehberlik eden Tancalı Hacı Abdullah ve Musa adında Müslüman bir Yahudi, İslam'ı tanınmasını sağlamıştır. Müslümanların kendi vatandaşlarının kötülük ve çirkinliklerinden uzak saf ve temiz bir hayat sürdüğünü görmüştür (Köse, 1996, s.10; Çiftçi, 2009, s.24). Irk, din, sosyal sınıf ayrımcılığının olmadığı, kanaatkar, adil hayatlarından etkilenmiştir (Quilliam, 1892, s.13). İslami kaynakları inceleyerek onlara bu karakteri kazandıran dini yakından tanımaya çalışmıştır. 1884 yılında Müslüman olmuş, daha sonra izlenimlerini yayımlayarak bunu ilan etmiş, adını Abdullah olarak değiştirmiştir.

Pickthall'ın Ortadoğu macerası daha erken yaşta başlamıştır. 1894'te yani 19 yaşında Mısır üzerinden Filistin'e gitmiştir. İlk fark ettiği şey Avrupalıların ve İngilizlerin yerli halka karşı kibirleri ve "snob" tavırlarıdır. Müslüman halk tevazu içinde ama hayat dolu, samimi, doğal ve temiz bir yaşam sürmektedir. Daha önce bu kadar mutlu insanlar görmemiştir. Batılıların varlık içindeki endişelerinden uzak, ölüm korkusundan bağımsız bir hayat sürmektedirler. Yoksul olabilir ama zenginlik hırsı içinde değildirler. Batıdaki gibi sınıf ayrımı yoktur. Eşitsizlik olsa da kardeşlik duygusu hakimdir (Pickthall, 1918, s.14; 2017). Pickthall kendisine rehberlik eden Raşit'ten hem Arapça'yı hem Müslümanların hayat tarzını öğrenmiştir. Kendisini bu

insanlara yakın hissetmiş ve Müslüman olmak istemiştir. Fakat Şam Emevi Camii imamı ilginç bir şekilde ona “biraz düşünmesini, ülkesine döndükten sonra karar vermesini” tavsiye etmiştir (Kahraman, 1994, s.31). Bu tavsiye onun Müslümanlığını resmen ilan etmesini 1917’ye kadar geciktirecektir. Pickthall’ın da erken yaşta yazarlığa adım attığı, ilk Ortadoğu izlenimlerini kitap haline getirdiği görülmektedir (Pickthall, 1918).

Quilliam Fas’tan Liverpool’a dönünce ailesinden başlayarak tebliğ faaliyetine başlamış, önce evini cami haline getirmiştir. Daha sonra 8 Brougham Terrace olarak meşhur olan 3 katlı binayı satın alarak İslam Merkezi haline getirmiştir. Liverpool Camii ve Enstitüsü olarak tanınan merkez cami olmasının yanında çeşitli eğitim ve kültür faaliyetlerine mekan olmuştur. Quilliam İngiliz Müslüman Cemiyeti’nin (The British Muslim Association) da kurucuları arasındadır. Bunlar Batı dünyasında bu anlamdaki ilk kuruluşlardır (Akıncı, 2016, s. 1-13; Geaves, 2010). Zamanla ihtida edenlerin sayısı 600’e ulaşmıştır. Kimsesiz çocukları himaye eden ve onlara aile bulan bir yetimhane (Medina Home) ile Müslüman olan ve olmayan öğrencilere kurs verilen bir okul (The Muslim College) kurmuştur.

O zaman büyük bir Müslüman tebaya sahip olan İngiltere’de İslam merkezi veya cami bulunmaması ilginç bir durum olup günün siyasi ve kültürel atmosferi hakkında fikir vermektedir. Londra Noting Hill Gate’de Lindsay Hall’daki Müslüman Aydınlar Cemiyeti’nde bir mescid vardır. Daha sonra Woking’de Dr. W. Leitner öncülüğünde cami mimarisinde bir ilk olarak Şah Cihan Camii inşa edilmiştir (1898) (Ansari, 2002, s. 1-24). Arsayı Hayderabad Nizamı bağışlamış, Begüm Şah Cihan destek vermiştir. Hindistan’da Ahmediye (Kadıyanilik) mezhebinin kurulduğu yıl hizmete girmiştir. Dr. Leitner, Oriental Institute’ün kurucusu, Macar asıllı bir dilbilimcidir. Hem Quilliam, hem de Pickthall Woking Müslüman Cemiyeti’nde faaliyet göstermiştir.

Quilliam, Liverpool’daki merkezde kendine özgü dini kitaplar hazırladığı gibi Kur’an tercümesine de başlamıştır. İngiltere için haftalık *The Crescent*, global konular için aylık *The Islamic World* dergilerini yayınlamış (Daudi, 2014, s.454),

görüşlerini bu yayınlarda dile getirmiştir. Müslümanlar için İngilizce ilahi kitabı kaleme almış, İslam inancının esaslarını ortaya koyan *The Faith of Islam*'ı yazarak 13 dile çevrilmesini sağlamıştır (Quilliam, 1889; Çiftçi, 2009, s.48). Yazdığı şiirler de yakın zamanlarda bir kitapta toplanmıştır (Quilliam, 2021).

Pickthall'ın yazarlık serüveni düşünce ve misyon adamı olmaktan çok, bir edebiyat adamı ve bir aydın olma düzeyinde kendini göstermiştir. İlk Mısır izlenimlerinden Batı'da tanınmasını sağlayan en ünlü romanının ortaya çıktığını görüyoruz; *Balıkçı Said* (Pickthall, 1919, s. 2002). Kur'an meali de günümüze kadar büyük ilgi görmüştür. Pickthall'ın da kurucu özellikleri vardır. Kronolojik olarak daha sonraki döneme rastladığından aşağıda bahsedilecektir.

Osmanlı Devleti İle Temasları

Quilliam ve Pickthall'ın yaşadığı dönemde İngiltere'nin Ortadoğu politikaları radikal bir değişim yaşamıştır. Kırım Savaşı'nda Osmanlı ile ittifaka götüren, 93 Harbinde Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü garanti eden yaklaşım gerilerde kalmıştır. Gittikçe gerilen ilişkiler ve savaş şartları, gerek Quilliam'ı gerekse Pickthall'ı "iki sadakat arasında" zor bir tercihle karşı karşıya bırakmıştır. İki Müslüman İngiliz'in hayatları boyunca bu ikilemi yaşadıkları anlaşılmaktadır. Esasen bu duyguların İngiliz sömürgelerindeki birçok Müslüman tarafından paylaşıldığı söylenebilir. Bir belgede Batı Afrika'da İngiliz sömürgesi Sierra Leone Müslümanları, emirlerinin vefatı dolayısıyla Quilliam'a yazdıkları mektupta hem İngiltere Kralına hem Halifeye bağlılıklarını sunuyorlar. Quilliam Londra Sefiri Musurus Paşa vasıtasıyla onların duygularını bir mektupla Sultan'a iletiyor (BOA.HR.SFR.3.528-50/1903).

Quilliam Osmanlı millet sistemini, evrensel İslam anlayışının ve toleransın devlet eliyle uygulandığı yegane örnek olarak görmüştür (Geaves, 2017, s.80). Ona göre Rus yayılmasına karşı İngiltere'nin Osmanlı ile işbirliğine ihtiyacı vardır. Abdülhamit gibi aydınlık bir reformcu desteklenmelidir. Liverpool'da kurulan İslam merkezi, Sultan II. Abdülhamid'in dikkatini çekmekte gecikmemiştir. Öyle ki Sultan

merkezin faaliyetlerini izlemek ve ilişkileri kuvvetlendirmek için Liverpool'a Başşehbender olarak bir Müslüman'ın atanmasını isteyecek, bunun için Mülkiyeli İsmail Lütfi Bey'i (Simavi) tercih edecektir (Bayındır, 2019).

O sırada Fransa ve İngiltere'de sahnelenmek istenen bir tiyatro oyunu önemli bir yakınlaşma vesilesi olmuştur. *Play Mahomed* adlı oyun Hz. Peygamber hakkında saygısız ifadeler içermektedir. Sultan Abdülhamit oyunun her iki ülkede oynanmasını engellemek için diplomatik girişimde bulunur. Quilliam ve arkadaşları da İngiltere başbakanına bir mektup yazarak oyunun kraliçenin tebası olan Müslümanları rencide edeceğini ve isyana yol açacağını belirtir. Mektup *The Times*'de yayınlanır. Sonuçta hükümet oyunun gösterimini yasaklar. Quilliam ve arkadaşları İngiltere Müslümanları adına bir mektupla Sultan'a minnettarlıklarını ifade ederler (Y. PRK.EŞA.12-28/1308; Bayram, 2017, s.171).

Sultan Abdülhamit, 1891 yılında Quilliam'ı İstanbul'a davet ederek küçük oğlu Robert ile birlikte Yıldız Sarayı'nda kabul etmiş, ona Britanya ve Adaları Şeyhülislamı unvanı vermiştir (Şeker, 2012, s.22-24; Bayram, 2017; Tanıyıcı ve Kahraman, 2017, s.7-31; Çiftçi, 2020). Bu resmi bir makam değil destek anlamında sembolik bir unvandır. Bazı belgelerde Quilliam, Liverpool İslam Cemaati Reisi olarak tanımlansa da (HR.SFR.3.549-12/1905), İngiltere Adaları Şeyhülislamı sıfatının resmen kabul gördüğü anlaşılıyor (HR.SFR.3. 552-23/1905). Bu süreçte oğlu Ahmet Quilliam, Osmanlı'nın Liverpool Fahri Şehbenderi olarak görevlendirilmiş, daha sonra görevi Fahri Başşehbenderliğe yükseltilmiştir. Aynı evrakta Quilliam'ın Sultan tarafından İrlanda'da Douglas (Toglas) şehri Fahri Şehbenderi olarak görevlendirildiği belirtilmektedir (İ.HUS.120-50/1322). Bunlar maaşlı, kadrolu memuriyetler değildir (Düster, 1298, s.192).

Liverpool İslam Merkezi İslam dünyasında iyi tanınmıştır. Dönemin İslam ülkeleri başkanları, sultan ve emirler İngiltere'ye gelince Liverpool'u da ziyaret etme gereği duymuştur. Afgan Emiri Liverpool'u ziyaret etmiş yüklü bir miktar bağışta bulunmuştur. Merkez binası onunla satın alınmıştır. Dönemin İran Şahı Quilliam'a ülkesinin Fahri Konsolosu unvanını vermiş, merkezde İslam dünyasından gelen

delegelerle toplantılar yapılmıştır. Fas kralı kendisini kabul etmiş, Karaviyyun Üniversitesi ona İslam Alimi unvanı vermiştir (Daudi, 2014, s.455). 1895'te cemiyetin yönetim kadrosunda Osmanlı, Mısır, Afganistan, Hindistan, Burma, Nijerya, Fas, Avusturya, Macaristan, Yunanistan gibi ülkelerden gelen delegeler mevcuttur.

Quilliam Afrika'da II. Abdülhamid adına tebliğ çalışmaları yapmış, İngiliz sömürgelerinde Sultan Abdülhamit'in ideali doğrultusunda İslam birliği politikası izlemiştir (Sırma, 1990; Teke, 2014). 1894'de İngiliz sömürgesi olan Guyana'da konferanslar vermiş, Lagos'ta cami inşa eden M. Shitta'ya Sultan adına Mecidi Nişanı vermiştir. 1895'te Capetown ve Johannesburg'da cemiyetin şubelerini açmıştır. İngiltere Mısır Yüksek Komiserliği vasıtasıyla Sudan'daki Mehdi hareketine karşı askeri hareket başlatınca Quilliam bir fetva yayınlarak İngiliz ordusundaki Mısırlı Müslüman askerlerin Sudan'daki din kardeşlerine karşı savaşmalarının "haram" olduğunu ilan etmiş, silah bırakmaları çağrısında bulunmuştur (24 Mart 1896) (Bayram, 2017, s. 42-182; Çiftçi, 2009, s.38). 1905'te Başbakan Balfour ve Dışişleri'nin Osmanlıya karşı düzenlediği tatbikata Müslüman asker gönderilmesine karşı çıkararak alyhte bir fetva yayınlamıştır (Geaves, 2017, s.77).

Pickthall da Osmanlı yanlısı veya "Turkophile" bir çizgidedir. Ona göre eğitim seviyesi, yapılan sosyal reformlar, kadının statüsünün yükselmesi gibi özellikleriyle Osmanlı Medeniyeti İslam Dünyası'nın umududur. Quilliam'ın siyasi görüşlerinde Osmanlı faktörü Disraeli'nin büyük yapıcı Doğu politikalarının köşe taşıdır (Gilham, 2017, s.54). Pickthall'ın da İngiliz vatandaşı olarak meşruiyet zemini Disraeli politikalarına kadar gider (Kahraman, 1994, s.17). Fakat o umudunu Abdülhamid'e değil, onu devirmeye çalışan Genç Türklere, reformist olarak tanımladığı İttihatçılara bağlamıştır (Pickthall, 1990, s.161).

Sultan Abdülhamid'in son zamanlarında İngiltere ve Rusya birbirine yaklaşmıştır. Bu nedenle Osmanlı idaresinin yumuşak karnı olan Balkanlarda ve Ermeni nüfus bölgelerinde birlikte çalışmaya başlamışlar, ayrılıkçı akımları desteklemişlerdir. Quilliam Ermeni olaylarında İngiliz medyası ve kamuoyunun tutumunu eleştirmiş, soykırım iddiasını büyük yalan olarak nitelemiştir (Quilliam,

1896, s. 35-347). Olayların gerçeğine bakmadan sırf Hıristiyan oldukları için Ermeniler desteklenmektedir. Burada “eğer Türkler Hindistan’daki Müslümanların işlerine karışsa, onları kışkırtsa nasıl karşıladınız” diye sorar (Gilham, 2017, s.67-68). Liverpool yakınlarındaki Hawarden’e gelen Gladstone doğum günü konuşmasında Osmanlı topraklarında Ermenilerin zulüm gördüğüne dair açıklama yapmıştır. Quilliam buna karşı çıkararak Osmanlı’yı savunmuştur (Quilliam, 1895, s.286). Balkanlarda karışıklık başladığında Sultan’ın davetiyle tarafsız gözlemci olarak Balkanlara gitmiş, oğluyla yaptığı geziyle ilgili notları yayınlamıştır (Y.PRK.ASK.227-96/1323; Quilliam, 1905, s.634; 636).

Batı kamuoyunun Hıristiyanların saldırılarını göz ardı ettiğini, kadın ve çocukları öldürdüklerinde İngiltere’de kahraman ve yurtsever muamelesi gördüklerini, Müslümanlar kendini savunduğunda hain ve isyancı sayıldıklarını söylemiştir. Bu kadar çok Müslüman nüfusa sahip bir ülkede İslam’ın bu kadar az bilinmesini eleştirmiştir. Eğitim sisteminde İslam hakkında oluşturulan keskin ve mantıksız önyargılar dini inanışlarının temel bir parçasıymış gibi görünmektedir (Quilliam 1889, s.3). Kiliseye Müslüman ülkelerde yapılan Misyonerlik faaliyetleri dolayısıyla kınayan mektuplar göndermiş, konferanslarında İngiltere’yi emperyalist politikaları nedeniyle eleştirmiştir.

1903’teki Balkan geriliminde Liverpool’da Lord Mayor ve Bishop öncülüğünde düzenlenen halk toplantısında, Balkanlarda ve Makedonya’da Osmanlı’nın halka zulmettiğini savunan, hükümeti önlem almaya çağırان bir bildiri hazırlanmıştır. Toplantıda yer alan Quilliam orada açıkça Osmanlı’yı savunarak iddiaları yalanlamıştır. Türkleri ve halifeyi savunan bir konuşma yapmış, toplantı notları uzun bir rapor halinde *The Crescent*’te yayınlanmıştır (Quilliam, 1903, s.563-565). Daha sonar Sultan’a Balkan Müslümanlarını silahlandırmayı bile önermiştir. Oysa iktidara gelen İttihatçılar bunun tersini yapmış, Balkanlardaki seçkin birlikleri başka bölgelere kaydırmıştır. 1905’e geldiğimizde Quilliam’ın kızı Bessima Khadija’ya 3. Derece Şefkat Nişanı verdiğine bakılırsa Sultan Abdülhamit, ‘İngiltere

Şeyhülislamı'nın faaliyetlerini yakından izlemiş ve önem vermiştir (HR.SFR.3. 557-47/1905).

Balkan ve Ermeni gerilimlerinde Pickthall'ın da ülkesinin tutumunu eleştirerek Osmanlı'yı savunduğu görülmektedir. Ona göre Batı ve İngiltere basını taraflı bir tutum izleyerek nüfus sayılarını ve olayları abartmaktadır. 1876'da Rus saldırısına zemin hazırlamak için Bulgar katliamı iddiaları ortaya atılmıştır. Oysa Palmerston'un dediği gibi Türkiye halklarının güvenliği ancak Türk hükümeti tarafından sağlanabilir. Osmanlı onlara karşı Hıristiyan oldukları için değil isyan ettikleri için önlem almaktadır. Ermeni katliamı iddiaları bir Ermeni dostunun raporuna dayanmaktadır. Rus politikalarının amacı Balkanları Osmanlı'dan koparmaktır. Tabi bunun için Müslüman nüfusun kurban edilmesi gerekmektedir (Pickthall, 1912, s. 1-5). Pickthall bu görüşleri ve yazılarıyla İngiliz gizli servisi tarafından izlenmiş, "zararlı bir yazar" ama yine de "sadık bir vatandaş" olarak tanımlanmıştır (Kahraman, 1994, s. 151-153).

Quilliam çok sayıda İngiliz'in Müslüman olmasının yanında bütün bu faaliyetleri sonucu ülkesinde kamuoyu ve medyanın açık hedefi haline gelmiş, vatan hainliğiyle suçlanmıştır. Merkeze ve üyelere yönelik saldırılar söz konusu olmuştur. Başşahbender Lütfi Bey, Liverpool'da açılan camiye Hıristiyanların tecavüzde bulduklarına dair raporunda detayları aktarmaktadır (Y.PRK.EŞA.14-16/1309; Bayındır, s.75-80). Quilliam'ın fanatikler tarafından yakılmak istendiğiyle ilgili haberler bile çıkmıştır. Sonunda dayanamadığı, 1908 yılında *The Crescent*'i kapatarak esrarlı bir şekilde Liverpool'dan ayrılarak İstanbul'a geldiği (Page, 2018, s. 24), bir süre o zaman Osmanlı elit ve bürokratlarının sayfiye bölgesi olan Bostancı'da kaldığı bilinmektedir. Onun ayrılmasıyla Liverpool'daki cemaat dağılmış, bir kısmı Londra yakınlarındaki Woking İslam Cemiyeti'ne katılmıştır (Ansari, 2002, s.7). Cami ve Enstitü binası oğlu tarafından belediyeye satılmıştır.

Fakat İstanbul da onun için huzurlu bir yer değildir. Çünkü hamisi olan Sultan zor günler yaşamaktadır. 1908'den itibaren Quilliam'ın hayatına bir esrar perdesi

inmiştir. En büyük destekçisi Sultan Abdülhamid'in tahttan indirilmesi, İttihatçıların Almanya ile ittifak kurması ve I. Dünya Savaşı sürecinde kamuoyu veya İngiliz istihbaratına karşı izini kaybettirmeye çalıştığı düşünülebilir. Sultan Abdülhamid'e yakınlığıyla tanınan Quilliam İstanbul'da rahat edememiş, kendini gizleyerek iki yıl kadar İstanbul'da dinlendikten sonra 1910'da İngiltere'ye dönmüştür.

İttihatçılara karşı da olsa Balkan savaşlarında Quilliam İngiliz halkının ve hükümetinin Osmanlıya karşı saldırgan tutumuyla dehşete düşmüştür. Pickthall da İngiliz kamuoyundaki propagandalara ve fanatik yaklaşıma karşı büyük tepki göstermiştir. İkisinin ortak yaklaşımı, İngiltere Osmanlıyı bırakırsa Almanya'nın kucağına itileceği, bu durumda sonunda kazananın Rusya olacağı şeklindedir (Gilham, 2014, s. 151-152).

Dünya Savaşına Doğru, s. Yol Ayrımı

Quilliam bundan sonra Londra'da kalarak adeta bir casus gibi, Liverpool İslam Cemiyeti üyelerinden vefat eden Prof. Henry Marchel Leon'un adını kullanarak yaşamını sürdürmüştür. Buradaki Henry, Harun olacaktır; Harun Mustafa Leon. Bıraktığı vasiyetnamede dönemin şartlarına uyum sağlamak amacıyla adını Leon olarak değiştirdiğini ifade etmiştir (Çiftçi, 2009, s.43). O zaman İngiltere'de savaş atmosferi vardır, sıkı bir istihbarat ve sansürün yanında alevlenmeye yatkın bir kamuoyu söz konusudur.

Harun M. Leon artık İngiliz Müslümanlarının lideri veya Şeyhülislam değildir. Bu aşamada Pickthall ile hayatlarında bir kesişme dönemi söz konusudur. Aynı ortamlarda bulunurlar, faaliyet gösterirler. Her ikisi "modernist ve liberal" olarak bilinen Woking Müslüman toplumunun bir üyesidir (Ansari, 2002, s.9). Quilliam bir süre Türkiye lobisi faaliyetlerine katılmıştır. Pickthall'ın başkanlığında The Anglo - Ottoman Society (İngiliz – Osmanlı Cemiyeti) kurulduğunda (1913) Quilliam başkan yardımcısıdır. *Islamic Review* adlı dergiyi yayınlayan cemiyetin amacı Osmanlı Devleti'ni İngiliz toplumuna tanıtmak, İngiltere ile savaşa girmesini ve parçalanmasını önlemektir (Geaves, 2017, s.84; Gilham, 2014, s.52). Bunun için

önemli toplantılar, mitingler ve konferanslar düzenlemiştir. Fakat İngiliz hükümeti nezdinde etkili olamamış, amacına ulaşamamıştır.

Quilliam Osmanlı ve hilafet yanlısı tutumunu sürdürmekle beraber savaş ortamında bir yol ayrımına gelmiştir. İttihatçıları Almanya ile ittifak kurmakla suçlayarak “birkaç akılsızın soylu bir milleti felakete sürüklediğini” ifade etmiştir. 1914’te Anglo - Ottoman Society sekreterine yazdığı mektupta özetle şunları söylemiştir;

“Cemiyette hiç kimse Türkiye ve Türkleri benim kadar sevemez. Osmanlı İmparatorluğu için elimden geleni yaparım. Fakat bu şartlarda Türkiye’nin kaderini elinde tutanların korkunç bir hata içinde olduğuna inanmış durumdayım” (Gilham, 2014, s.82).

Pickthall’ın umudu daha uzun süreli olmuştur. Burada aralarındaki önemli fark kendini göstermektedir. Quilliam’ın yakın olduğu Abdülhamid iktidardan düşmüş, Pickthall’ın yakın olduğu İttihatçılar iktidara gelmiştir. Pickthall Genç Türkleri İslam dünyasının umudu olarak görmektedir. Balkan Savaşlarından sonra Pickthall İstanbul’a geldiğinde görüştüğü dostları İttihatçılardır. Elit tabaka ve üst düzey bürokratların sayfiye yeri olan Erenköy’de kalmıştır. Gazete okuyacak ve siyasi konuları tartışabilecek kadar Türkçe öğrenmiştir. Mithat Paşa’nın oğlu Ali Haydar Bey ve *The Times* muhabiriyle dost olmuş, Pera’daki Levantenlerden uzak durmuş, fes giyerek dolaşmıştır (Kahraman, 1994, s.62).

İttihatçı iktidarın başındaki Sadrazam Sait Halim Paşa ile görüşmesi önemlidir (1913). Avrupa’da eğitim gören, Doğu ve Batı dillerini bilen, Abdülhamid “istibdadına” karşı çıkan, İslam’a bağlı fakat modern dünya sistemini iyi bilen Prens Sait Halim Paşa, görüşleriyle genç Pickthall’ı çok etkilemiştir (Kahraman, 2021, s.270). Pickthall bundan sonra onun eserlerini İngilizceye çevirerek Hindistan’da editörlüğünü yaptığı *Islamic Culture*’da yayınlayacak, İslam dünyasında tanınmasını sağlayacaktır (Kahraman, 1994, s.129).

İttihatçılar İngiltere ile anlaşmak için çok gayret sarf etmiş fakat İngiltere’deki iktidar buna müsaade etmemiştir. Dönemin İstanbul’daki İngiliz Başkonsolosu Mr. Eyres, 9 Aralık 1913 tarihli *Daily Telegraph*’ta yayınlanan yazısında

“Türkiye’nin çökmüş bir ulus olduğunu, Doğu halkları için Türk yenilenmesinde umutlanacak bir şey bulunmadığını” ifade etmiştir (Sarı, 2019, s.1036). Bu sözler resmi görüşü yansıtmaktadır. Pickthall İngiltere’nin tutumunun Osmanlı Devleti’ni Almanya ile ittifaka zorladığı konusunda uyarılarda bulunduktan sonra ittifakın gerçekleşmesi ve Osmanlı’nın savaşa girmesiyle birlikte Türkler adına faaliyette bulunması iyice zorlaşmıştır. Sait Halim Paşa ile görüşmesinin artık mümkün olmadığını ifade etmiş, yine de bazı İttihatçıların bu sonucu hak etmediğini belirtmiştir (Pickthall, 1921).

Pickthall Hint Hilafet Hareketi üyeleriyle birlikte, Osmanlı’nın parçalanmaması ve ayrı bir barış yapılması yönünde faaliyetlerde bulunmuştur. Bu faaliyetler İngiliz istihbaratı tarafından yakından izlenmiş, yayınların Arap dünyasına ve Hindistan’a ulaşmaması için sıkı bir sansür uygulanmıştır (Kahraman, 1994). İttihatçılara güvendiği gibi yeni Türk devletinin İslam dünyasının umudu olabileceğine inanmıştır. Modernist ve reformcu yaklaşımı desteğini sürdürmesini sağlamıştır. Pickthall modern dünyayla barışık kendine özgü bir din anlayışına sahiptir. Dinler arasında çatışmacı bir yaklaşıma karşı çıkmış, davranışlara ağırlık vererek evrensel bir iyilik anlayışı geliştirmeye çalışmıştır. Geleneksel kalıpların, medrese otoritesinin dışına çıkmaya davet ederken ayetlere alışılmadık dışında yorumlar getirmiştir. Bu nedenle yeni Türk devletinin devrimci yaklaşımı onu sanıldığı kadar rahatsız etmemiştir. Başlangıçta en azından Hilafetin devam edebileceğini öngörmüştür.

Bu sırada Quilliam üzerindeki esrar perdesi varlığını sürdürmektedir. Abdülhamid’den sonra Osmanlı’yı desteklemeyi bıraktığı, hatta I. Dünya Savaşı’nda Britanya için casusluk yaptığı söylenmektedir. İttihatçılar Abdülhamit yanlısı olan Quilliam ile irtibatı kesmiştir. Quilliam’ın savaş ortamında “taraf değiştirdiği” söylenmektedir. 1914’te Harun Mustafa Leon adıyla sözcüsü olduğu The British Muslim Organization adlı cemiyetin genel kurulunda Türkiye’ye karşı savaşmak için “gönüllüler grubu” oluşturmayı teklif eden kararnameyi imzalamıştır. Kararnamede oğulları Bilal ve Robert Ahmet’in de imzaları vardır (Çiftçi, 2009, s.44).

Bu dönemde İngiltere’de ortaya çıkan İslami gruplar hakkındaki kuşkuları destekler mahiyetteki kararname savaş ortamında İngiliz tebası olan Müslümanların düştüğü ikilemi çok iyi yansıtmaktadır. Olan biteni dışarıdan bakarak değerlendirmek kolay değildir. Vatan ve milletine ihanet pozisyonuna düşme tehlikesi onları meşru zeminlerini kaybetmeme adına birşeyler yapmaya zorlamış olmalıdır. Bu bağlamda İslam dünyasını İngiltere’ye karşı kışkırtan Almanya’ya olan öfke dile getirilmektedir. Aynı dönemde gözlemlenen diğer faaliyetler göstermektedir ki esasen bu Osmanlı’ya karşı bir tavır değildir. Türkiye’nin Almanya ile ittifak kurarak geçmişte Trablusgarb, Bosna gibi eyaletleri kaybettiği uyarısından sonra İslam dünyasının Almanya’yı şeytan olarak gördüğü belirtilmekte, sonunda Britanya Müslümanlarının Kral V. George’a sadakatleri ifade edilmektedir. Cezayir’de Müslümanların Fransa için savaşması gibi, Britanyalı Müslümanların kanlarını İngiltere için feda etme aşkıyla yandığı, kutsal inancımıza göre hangi ülkenin koruması altında isek o ülkeye olan bağlılığımızı korumamız gerektiği vurgulanmaktadır. Burada “yaşadığın ülke idaresine sadakat”in, Ahmediye inancının temel prensiplerinden olduğunu not düşmekte yarar vardır (trueislam.co.uk; Ansari, 2008). Eğer kararname gerçekleşse, Sudan’la ilgili fetvadan bu yana Bay Leon’da büyük değişiklikler olduğu anlaşılmaktadır.

İngiliz istihbaratı tarafından hazırlandığı izlenimi veren bu metnin hangi şartlarda hazırlandığı bilinmemektedir. Fakat Hindistan’da da Halife’nin çağrısına karşı İngiliz yanlısı Müslüman kamuoyu oluşturmak için benzer çalışmalar yapılmıştır. Farklı dini gruplar, anlayışlar desteklenmiştir. Şii İsmaili mezhebi imamı Ağa Han, I. Dünya Savaşı sürecinde Osmanlıya karşı kampanya başlatmış, Halifenin yayınladığı cihat fetvasını etkisiz hale getirmek, Müslümanların İngiliz Ordusunda Osmanlıya karşı savaşmasını sağlamak için beyannameler yayınlamıştır (Polat, 2013, s. 55-74). Bu çalışmalar sonunda Çanakkale’de, Ortadoğu’da, Hindistan’dan, Afrika’dan gelen Müslüman askerlerin “Hilafeti kurtarmaya geldik” inancıyla Osmanlı’nın yıkılışına katkı sağladıklarını biliyoruz.

Quilliam savaştan sonra kullandığı yeni adıyla birlikte adeta görüşleri ve faaliyet alanı da değişmiştir. Dil yeteneği dolayısıyla kendini bu alanda araştırmalara vermiş, Fransa merkezli Uluslararası Filoloji Cemiyeti'nin Londra şubesini kurmuştur. H. M. Leon adıyla *Isle of Man Examiner* dergisinde İnsan Dilinin Etimolojisi adıyla yayınladığı bir dizi makale onu dünya çapında bir üne kavuşturmuş, Washington The Potomac University ona Master derecesi vermiştir (Çiftçi, 2009, s.46). 1932'de Londra'da öldüğünde adı H. Leon'dur. Woking yakınlarında Brookwood mezarlığına Abdullah Yusuf Ali'nin yanına gömülmüş, daha sonra vefat eden Muhammed Marmaduke Pickthall da onun yanına defnedilmiştir.

Hayatı boyunca yaptığı 4 evlilikten; 3 erkek, 6 kız olmak üzere 9 çocuğu olan Quilliam antikacılık da yapmıştır. Liverpool sokaklarında Abdülhamit tarafından hediye edilen beyaz Arap atıyla, kırmızı fesi, şark giysileri ile egzotik bir görüntüye sahip olan Quilliam onun vesilesiyle ihtida eden çocukları tarafından bugün hala anılıyor. Anma toplantılarında Osmanlı fesi dağıtılıyor. İngiliz medyası onunla “Müslüman karikatürü” diye alay ediyor (Koloğlu, 1990, s.13).

Aralarındaki Farklar ve Şaibeler

Quilliam ve Pickthall'ın yaşam öyküsü ve faaliyetlerinde yaş farkları dolayısıyla zamansal olmasa da eylemsel bir paralellik söz konusudur. Tarihi dönüm noktalarında benzer tavırlar almışlar, benzer tepkilere sürüklenmişlerdir. Aralarında önemli farklar da söz konusudur.

Quilliam faaliyetleri nedeniyle öncelikle ülkesinde büyük tepkiyle karşılanmış, merkeze ve üyelere saldırılar söz konusu olmuştur. Tepkilere cevap olarak gazetesinde kendini savunmuştur; “Şeyhülislamlığın manevi bir makam olduğunu, Osmanlı'yı resmen temsil etmediğini, sadece İslam inancını temsil ettiğini, Britanya adalarındaki Müslümanların Şeyhi olduğunu, Osmanlı hükümetinden bir kuruluş bile almadığını” ifade etmiştir (Quilliam, 1903, s.565/309).

Toplum içinde kabul görmek için Manx grupları, o dönem yaygın olan spiritüalistler ve Farmason cemiyetleriyle irtibat kurmuştur. Çocukluğundan beri üyesi

olduğu Temperance Hall’de yaptığı bir konuşmada İslam’ın alkölü yasakladığını açıklayınca üyelikten çıkarılmıştır. Kraliçe Victoria’ya saltanatının 60. yılı (1897 Diamond Jubilee) tebrik telgrafı göndererek İngiltere Müslümanları adına sadakat mesajı vermiştir. Onun bu meşru zemin arayışı çeşitli suçlamalara yol açmış, casus hatta Mason olduğu ileri sürülmüştür (The Crescent, 1895; Germain, 2007, s.128).

Bu iddiaların başka bir temeli de vardır. Liverpool İslam Merkezinde İslam geleneğine uygun görülmeyen bazı uygulamalar söz konusu olmuştur; org kullanılması, sandalye konulması, kadınların tesettüre uymaması gibi. Öyle ki yerel medya merkezden “İslam kilisesi” olarak bahsetmiştir (Liverpool Daily Post, 1892, s. Dec.27). Bazı araştırmacılar bunu daha çok yeterli bilgiye sahip olunmamasına bağlamakta ve anlayışla karşılamaktadır (Bayram, 42, s.190; Çiftçi, 2009, s.28). İngiliz hayat tarzıyla uyumlu bir formül aramış, onlara alıştıkları bir dini ortam sunmak istemiştir (Köse, 1996, s.13). Dönemin Liverpool Başşehbenderi olan İsmail Lütfi Bey (Simavi) de padişahın talebiyle merkeze sık sık gidenler arasındadır. Yazdığı bir raporda merkezde sandalyelerde oturarak Kur’an surelerini çalgı (org) eşliğinde şarkı edasıyla hep birlikte söylediklerini belirttikten sonra ilginç bir sonuca varıyor; “Quilliam Hıristiyan usulleriyle İslam usullerini bir sentez haline getirmiştir” (Y.PRK.EŞA.13-88/1308).

Londra’da yayınlanan *Morning Advertiser* adlı gazetenin muhabiri olan Osmanlı uyruklu ve Süryani asıllı Louis Sabuncu bu merkezi ziyaret ederek Quilliam’la görüşmüştür. Kaleme aldığı izlenimlerinde burada İngilizlerin İslam itikadı üzerine bir şey bilmediğini, zahiren Müslüman görünerek İslam dünyasını halifeye itaatten uzaklaştırmak istediklerini iddia etmiştir. Bu izlenimleri rapor halinde bir belgede bulmak mümkündür (Sabuncu, 1891; Y.PRK.TKM.23-3/1309);

Suret-i Zahirede İslam dinini seçen İngilizler, sayıları iki yüze ulaştığında haccetmek bahanesiyle Arabistan’a gidip orada Müslüman mühtedi gibi ikamet ederek mektepler açarak hilafete dair efkarını Araplar arasında neşretmek arzusundadırlar. İngilizler Müslümanları yetmiş iki fırkaya ayırarak Halife-i Müslimin’in itaatinden uzaklaştırmak istemektedirler.

İnançlı bir mümin gibi rapor yazan Louis Sabuncu araştırmaya değer bir konudur (Hızlı, 2014); Osmanlı başkentinde Mabeyn-i Hümayun Mütercimi, Ramazan Bayramı münasebetiyle padişahı sekiz lisanda tebrik eden bir doktor (1907) (Y.PRK.TKM.49-85/1324) ve Meclis-i Maarif Azası olduğu bilinmektedir (MF.MKT.690.24/1320).

Bir başka Osmanlı aydını, yazar Yusuf Semih Asmay Liverpool ziyaretini anlattığı seyahatnamesinde İslam Merkezi'ndeki uygulamalara "Quilliam bid'atleri" adı altında sert eleştiriler yönelterek "Liverpool Müslümanlığı", "Quilliamiyye Tarikatı" gibi alaycı yakıştırmalarda bulunur. Asmay'a göre Quilliam Müslümanları İngiliz teb'ası olarak asimile etmek için çalışmalar yapmaktadır (Asmay, 2021, s.63-76). Aynı şekilde düşünen Osmanlı şehbenderi de vardır. Korfu Başşehbenderi Kamil imzalı bir raporda Quilliam'ın bir "şarlatan" olduğu, Afrika'ya oradaki Müslümanları, "kendi nüfuzu tahtında yeni bir hilafet tesis etmek isteyen" İngiltere'ye meylettirmek için gittiği ifade ediliyor (Y.PRK.EŞA 45-51/1321). 1903' yılında Liverpool İslam Merkezi'ni ziyaret eden Medineli Abdülkadir Efendi de burada gördüğü "bid'at ve şaibeli uygulamalar" nedeniyle şaşkınlığını ifade etmiştir. Londra'daki Encümen-i İslam tarafından "sahtekar" ilan edilmiştir (Çiftçi, 2009, s.28-29). Sultan II. Abdülhamit elbette bütün bu bilgilere sahiptir. Yine de faydalı bir bağlantı olarak gördüğü Quilliam'dan vazgeçmediği anlaşılmaktadır.

Pickthall Müslüman çevrelerden böyle büyük bir tepki almamıştır. Her zaman temkinli ve dikkatlidir. İslam ve Türk dostu olarak tanınmasına rağmen yeni inancını açıklamak için en uygun zamanı beklemiştir. 29 Kasım 1917 günü Notting Hill Gate'deki Müslüman Aydınlar Cemiyeti'nde verdiği *İslam ve Modernizm* adlı konferans sonunda Müslüman olduğunu ilan etmiştir (Gilham, 2014, s.56). Faaliyetle-riyle daha çok resmi çevrelerden tepkiler almıştır. İstihbarat tarafından yakından izlenmiş, hükümet nezdinde "en problemlili mühtedi" olarak görülmüştür (Seddon, 2017, s.99). Yakından tanıştığı Sir Mark Sykes bir mektubunda "düşman bir devlete karşı dostça yaklaşımı" nedeniyle onu uyarılmış, "kendi hükümeti hakkında

düşman bir tonla konuşmasını doğru bulmadığını” ifade etmiştir (Fremantle, 1938, s.276).

Yazılarının, mektuplarının yayınlandığı *The Saturday Review* ve *Dreadnought* gibi gazetelere sansür uygulanmış, ülke dışına çıkması engellenmiştir (FO. 1178, s. Dec.11, 1917; FO. 55499, s. March 27/1918). İçinde bulunduğu çelişkili durumu ifade etmek için uygun bir tanım aranmış ve bulunmuştur; Loyal Enemy, yani sadık düşman. Resmi politikalarından uzaklaşmak onu Churchill ile zıt kutuplara çekmiştir. O dönem Hindistan’da etkin olan Ahmediye grubuna sempati duymakla beraber Kadiyaniliğe karşı çıkmıştır. Ahmediye mensubu olduğu bilinen, Kadiyani olduğundan şüphelenilen Hoca Kemalettin (Gilham, 2014, s.54; Bayram, 2017, s.204) 1919’da Hindistan’a dönünce Woking’deki camide Cuma namazlarını Pickthall kıldırmağa başlamıştır. Hint Hilafet Hareketi tarafından kurulan Muslim Enformation Boureou’yu yönetmiş, haftalık *Muslim Outlook* dergisini yayınlamıştır (Clark, 1980, s.50). Bu dergide Anadolu’daki Milli Mücadele hakkında kamuoyu bil-gilendirilmiştir.

Pickthall maddi olarak pek iyi durumda değildir. Devlette iş bulamamış, faaliyetlerinin takip edilmesinden bunalmıştır. 1920 yılında Hint Hilafet Hareketi’ni temsilen Muhammed Ali İngiliz hükümetini uyarmak için Londra’ya gelmiş fakat hükümet çevrelerinden pek ilgi görmemiştir. Bununla beraber Pickthall’la görüşmüş ve ona *Bombay Cronicle* adlı derginin editörlüğünü teklif etmiştir. Pickthall kabul edecek, Eylül 1920’de Londra’dan ayrılacak, bundan sonra 15 yıl Hindistan’da kalacaktır.

Pickthall’ın bir çelişkisi Said Halim Paşa ve İttihatçıların dilini kullanarak Sultan Abdülhamit’i “istibdad”ın karşılığı olarak “diktatör” olarak görmesidir (Pickthall, 1990, s.149). Oysa İslam Dünyası’nda ve Hindistan’da Hilafet Hareketi varsa bu biraz da Sultan Hamid’in çalışmalarının ürünüdür ve Hindistan halkı hilafet makamına sadakat içindedir. Quilliam Hindistan’da İngiliz yönetiminden yanadır. Pickthall’ın Hilafet hareketine daha yakın durduğunu görüyoruz. Fakat o da İngiliz yönetimine karşı çıkmaktan yana değildir. Hilafet hareketini “cihat” fikrinden uzak,

reformcu, uyumlu, Gandi örneğinde olduğu gibi pasif direnişten yana bir çizgiye çekmeye çalıştığı söylenmiştir (Sabri Efendi, 2013, s.62). Pakistan'ın ayrılmasına, Jinnah liderliğindeki seküler Müslüman birliğine karşı çıkmıştır. O sırada Hindistan'da ortaya çıkan ve İngiliz yönetimi tarafından desteklenen Ahmedilik, Kadıyanilik, İsmaililik gibi marjinal akımlar karşısında kendini Hind İslam toplumunun bir üyesi, Ehli Sünnet ve Hanefi olarak tanımlamıştır (Kahraman, 2021, s.279). Quilliam da Sünni hilafete bağlı olmakla beraber böyle net bir aidiyet tanımlaması söz konusu değildir.

Pickthall Hint Hilafet Hareketi ile birlikte Türkiye'den umudunu kesmemiş, bilindiği gibi Milli Mücadele'ye büyük bir yardım sağlanmıştır. Saltanattan arınmış bir Hilafeti de desteklemiştir. Kendisine yeni Türk devletinin hizmetine girmesi de teklif edilmiş, o, hilafete bağlı olduğunu belirterek kabul etmemiştir. Fakat Atatürk'ün ülkesine yaptığı hizmeti takdir etmiştir (Fremantle, 1938, s.436). 1927'ye gelindiğinde Türkiye'den umutludur. Türk Devrimi, İslam Dünyası'nın her yerinde görülen büyük dirilişin küçük bir başlangıcıdır (Kahraman, 1994, s.229). Pickthall modernizm ve gelişme yanlısı olmakla beraber, sadık bir İngiliz vatandaşı olarak bir özelliği, monarşi ve aristokrasi sempatic olmasıdır. Modern Türkiye'yi desteklemesi, bağımsızlık mücadelesini kazanması, modern değerleri benimsemesi ve İslam dünyasına model olmasıyla ilgilidir. Osmanlı hanedanına son vererek cumhuriyet rejimine geçmesiyle ilgili değildir. Bu nedenle hilafeti desteklemiş, Hindistan'da bir Müslüman hanedan olan Hayderabad Nizamı himayesinde 10 yıl boyunca *Islamic Culture*'ın editörlüğünü yapmıştır.

İngiliz hakimiyetinde bulunan ve Arap modernizminin merkezi olan Mısır ve Kahire, Quilliam ve Pickthall'ın ortak paydalarından birisidir. Arap modernizminin öncüsü Abduh ve öğrencisi Reşit Rıza'ya göre İslam akıl, bilim, uygarlık ve barış dinidir (Salafiyya, 2016, s.53). Aynı yaklaşıma sahip olan Quilliam modernist Arap aydınlarıyla temas kurmuş, 1928'de Kahire Müslüman Gençler Cemiyeti'nde İngiltere'de "İslam'ın 50 Yılı" adıyla bir konferans vermiştir. Çok değil bir yıl sonra Pickthall da Kahire'dedir. Hayderabad Nizamı İngilizce Kur'an Meali hazırlaması

için Pickthall'a izin vermiş ve desteklemiştir. Pickthall önce Nöldeke ve Schwally'nin *Geschichte des Qorans* (Kur'an Tarihi) adlı eserini incelemek için Almanya'ya gitmiştir. Daha sonra tamamladığı meali incelemek için 1929'un son aylarında Mısır'a, Kahire'ye gitmiştir. Gerekçesi, Hilafetin kaldırılmasından sonra Kahire'deki El Ezher'in en önemli İslami otorite haline gelmesidir. Bazı çevreler karşı çıksa da Abduh'un talebesi Reşit Rıza, El Ezher Şeyhi Meragi, Taha Hüseyin gibi Arap modernizminin temsilcileri ona ve eserine sahip çıkmıştır. Quilliam başlangıçta bir Kur'an meali çalışması yapmakla birlikte tamamlayabilmiş değildir.

Quilliam ve Pickthall'ın vefatlarından önce bıraktıkları belgeler, geldikleri nokta hakkında bize fikir vermektedir. Quilliam bıraktığı vasiyetnamede gerçek kimliğini şöyle açıklamıştır:

Ben Henry M. Leon olarak bilinen William Henry Quilliam;
Madde 1, s. İslam dinini kabul ettiğim 1882 yılından beri Bir, Ezeli, Ebedi olan Allah'a ve O'nun yüce peygamberi Muhammed'e (sav) inanan gerçek bir mümin olarak yaşadığımı, gerçek bir mümin olarak öleceğimi ve bir Müslüman olarak defnedilmeyi arzu ettiğimi deklare ediyorum. (Çiftçi, 2009, s.43)

Bu vasiyet Quilliam'ın kendini ne ölçüde gizlemeye çalıştığını ortaya koyarken çevresindekilere güvenmediği için "bir karışıklık olmamasını garanti altına almaya" çalıştığı anlaşılmaktadır. Pickthall'ın hayatında ise böyle bir kapalılık görmüyoruz. Sadık vatandaş olarak zorlu bir yol ayrımına geldikleri I. Dünya savaşı sürecinde Quilliam Liverpool'dan uzaklaşarak yeni adıyla Londra'da yaşamış, Pickthall ise kimlik değiştirmeden ülkesini terk ederek kendisine daha yakın bulunduğu Hindistan'da yaşamayı tercih etmiştir. Son günlerinde ülkesine dönerek 1936'da hayata gözlerini yumduğunda herkesin bildiği tanınmış İngiliz Müslüman yazar ve düşünürdür. Masasının üzerinde Kur'an'dan bir ayet bulunmuştur:

Kim güzel niyet ve davranış sahibi olarak kendini Allah'a teslim ederse, Rabbinin katında onun mükafatı vardır. Öylelerine korku yoktur. Onlar üzülmeyeceklerdir de. (Kur'an, 2/112)

Sonuçlar

Abdullah Quilliam ve Muhammed M. Pickthall 19. yy ikinci yarısı ile 20.yy ilk yarısında yaşamış iki İngiliz Müslüman aydın, düşünür, yazar ve liderdir. İkisi de dindar bir aileden gelmektedir. Quilliam Metodist olarak yetiştirilmiş, hayatında hiç alkol almamıştır. Pickthall'ın babası bir Anglikan papazıdır.

Bir avukat olan Quilliam Pickthall'dan 19 yıl önce doğmuştur. 27 yaşında Fas'ta İslam'ı tanımış ve kabul etmiştir. İkisi de Batı kültüründeki aç gözlülük, dünyevilik ve kirlenmişliğe karşılık ilk karşılaşmalarında Müslümanların tabii, saf, temiz hayat tarzından etkilenmiştir. Pickthall İslam'ı 19 yaşında Filistin'de tanımış, fakat Müslümanlığını ilan etmek için 37 yaşına kadar beklemiştir. Her ikisi Osmanlı ile temas kurmuş, hilafetin İslam dünyası için önemine inanmıştır. İkisi de ülkelerinde şüpheli muamelesi görse de İslam Dünyasından himaye görmüştür. Quilliam Sultan Abdülhamid'le, Pickthall ise Hayderabat Nizamı ile yakın bir işbirliği içinde olmuştur.

Fakat bu onların ülkelerine olan sadakatini değiştirmemiştir. Siyasi anlamda her ikisinin meşruiyet zemini, Disraeli hükümetlerinde sembolleşen ve Osmanlının toprak bütünlüğünden yana olan İngiliz muhafazakar politikalarıdır (Stratton, 2004). Düşünce olarak meşruiyet zeminleri ise modern çağın anahtar sözcükleri olan reform ve gelişme olmuştur. Her ikisi için Osmanlı devleti, İslam dünyasının reformda öncü ülkesidir. Quilliam'a göre Abdülhamit, İslam birliğini sağlayan halife olmasının yanında büyük bir reformcudur. Bu nedenle Abdülhamit'le yakın temas kurmuş, davet üzerine Sultanla bizzat görüşmüş onun İslam birliği politikalarını desteklemiştir (Mısırlıoğlu, 2013).

Pickthall için asıl reformcular Abdülhamid'i deviren Genç Türkler ve İttihat ve Terakki Partisi'dir. Quilliam'dan 10 küsur yıl sonra İttihatçıların iktidarında İstanbul'a gelmiş, Sadrazam Sait Halim Paşa ile bizzat görüşmüş, ondan çok etkilenmiştir. İstanbul'da Quilliam elit tabaka ve bürokratların sayfiye bölgesi olan Bostancı'da, Pickthall aynı bölgedeki Erenköy'de kalmıştır. Her ikisi Birinci Dünya Savaşı öncesi Londra'da Osmanlı devleti için lobi faaliyetlerinde bulunan İngiliz - Osmanlı Cemiyeti'nin kurucuları arasındadır.

Quilliam İngiltere’de İslam deyince ilk akla gelen isimdir. Ülke tarihinde ilk defa Liverpool’da bir İslam merkezi kurmuştur. Sembolik bir görev olarak üstlendiği Şeyhülislamlik faaliyetleri ve yayınlarıyla daha çok dini bir lider, bir misyoner görünümündedir. Yol gösterici, rehber kitaplar yazmış, Kur’an’ı İngilizceye çevirmeye başlamış fakat tamamlayamamıştır. Sünni Halife yanlılığına rağmen, kurduğu Liverpool İslam merkezinde Sünni İslam geleneğini benimsemek yerine İngiliz kültürüne hatta dini geleneklerine uygun bir İslam anlayışı ortaya koymaya çalışmıştır. Bu nedenle İngiliz toplumundan ciddi tepkiler aldığı gibi merkezi gören Müslümanlar tarafından da sert eleştiriler almış, kendini kabul ettirebilmek için Spiritalistlerle, Farmasonlarla temas kurmuştur (Germain, 2007, s.128; Çiftçi, 2009, s.34). Sultan Abdülhamit yenilikçi uygulamalarını, bağlantılarını çok iyi bildiği halde onunla çalışmayı tercih etmiştir.

Pickthall lider veya misyoner olarak değil bir aydın ve bir yazar olarak faaliyet göstermiştir. Entelektüel seviyesi Quilliam’dan daha yüksektir (Gilham, 2014, s.57). Ortadoğu ile ilgili romanları, gezi notları, düşünce eserleri vardır. Müslüman bir İngiliz tarafından yazılan ilk Kur’an meali ona aittir. Dini uygulamalar konusunda kendini yakın hissettiği Osmanlı ve Hindistan Müslümanlarının yolunu tercih etmiştir ki o Sünni-Hanefi İslam geleneğidir. Yine de reformcu bir İngiliz aydın olarak kendine göre bir İslam anlayışı vardır. Dinler arası diyalog, geleneksel kalıpların dışına çıkmak, ayetleri farklı yorumlamak, davranışlara ağırlık vermek gibi özellikleri vardır. Mealinde temel İslami kavramları da tercüme etmekle eleştirilmiştir. Modernist yaklaşımları ve uzlaşi arayışları nedeniyle aynı oranda olmasa da Pickthall da kuşkulara hedef olmuş hatta Mason olduğu iddia edilmiştir (Seddon, 2017, s.93).

Pozitivizmle birlikte modernizm, reform, insan hakları, kadın hakları gibi konular ikisinin de temel argümanlarıdır. Pickthall işi İslam peygamberinin en büyük feminist olduğu iddiasına kadar götürür (Pickthall, 1920, s.13). İslam gelişmeye mani değildir. İslam’da cebir, zorlama yoktur, asıl cihat insanın nefsiyle olan

mücadeledir. Pickthall reformcu yaklaşımıyla yeni Türk devletini İslam dünyası için bir umut olarak görmüştür.

Bütün modernist yaklaşımlarına rağmen Quilliam veya Pickthall'ın sistem olarak monarşiyle bir sorunu yoktur. Bu kuzey Avrupa yaklaşımıdır. İngiliz sisteminin içinde kalmak şartıyla Quilliam avukatlık kariyerinin başından itibaren daha çok ezilen insanlardan, işçi sınıfından yana tavır almış (Birth, 2022), buna karşılık Pickthall daha çok elitist ve aristokrasi yanlısı bir yaklaşım sergilemiştir. Osmanlı'yı İslam dünyasının aristokratları olarak tanımlamıştır (Pickthall, 1990, s.133).

Quilliam ve Pickthall'ın bir ortak paydası, Arap modernizminin merkezi ve İngiliz hakimiyetinde olan Mısır ve Kahire'dir. Quilliam Seyit Ahmet Han ve Muhammed Abduh'un modernist yaklaşımlarına sempati duymuş, İslam'ın ılımlı bir din olduğunu savunmuştur (Çiftçi, 2020). Mısırlı reformcu aydınların davetine uyarak Kahire'ye gitmiş, konferans vermiştir. Ondan sadece bir yıl sonra Kur'an tercümesini görüşmek için Kahire'ye giden Pickthall, görüşleri için aynı çevrelerin desteğini almıştır (Kahraman, 1994, s.195-209).

Quilliam bir lider, bir sosyal faaliyet uzmanı olarak öne çıkmaktadır. Ondan günümüze bir cemiyet kalmıştır; Liverpool'da 1996'da kurulan Abdullah Quilliam Cemiyeti, 8 Brougham Terrace'de bugün metruk durumda olan tarihi camiyi restore ederek yeniden açmak ve eğitim merkezi kurmak için faaliyet göstermektedir. Pickthall ise yazar ve edebiyatçı kimliğiyle öne çıkmaktadır. Ondan günümüze başta Kur'an Meali olmak üzere romanları ve düşünce eserleri kalmıştır.

KAYNAKLAR

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Hariciye Nezareti Londra Sefareti (HR.SFR.3).

İrade - Hususi (İ.HUS.)

Maarif Vekaleti Mektubi Kalemî (MF.MKT)

Yıldız Perakende Askeri Maruzat (Y.PRK.ASK.).

Yıldız Perakende Elçilik, Şefbenderlik ve Ateşemiliterlik (Y.PRK.EŞA.).

Yıldız Perakende Tahrirat-ı Ecnebiye ve Mabeyn Mütercimliği (Y.PRK.TKM).

Yayınlar

- Akıncı, B. (2016). “William Henry Quilliam ve Liverpool İslam Cemiyeti”, *Vakanüvis, s. Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi/International Journal of Historical Researches*,1–13.
- Ansari, K. H. (2002). The Woking Mosque, A Case Study of Muslim Engagement with British Society since 1889, *Immigrant & Minorities*, 3, 1-24.
- Ansari, K. H. (2008). Making Transnational Connections; Muslim Networks in Early Twentieth Century Britain, *Islam in Inter-war Europe* (Ed. Nathalie Clayer – Eric Germain). New York, s. Columbia Un.
- Asmay, Y. S. (2021) *Islam in Victorian Liverpool – An Ottoman Account of Britain’s First Mosque Community* (Yahya Birt vd. Ed.). London, s. Claritas Books.
- Bayındır, C. (2019). *İsmail Lütfi Bey (Simavi) ve Liverpool Başşehbenderliği*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, s. MSGSÜ.
- Bayram, A. (2017). 20. Yüzyılın Başında Londra’da Bir İslam Misyoneri, s. Hoca Kemaleddin ve Woking Muslim Misyonu, *Akademik Us*, 2, 204-226.
- Bayram, A. (2017). Osmanlı’nın Britanya’daki İlk ve Tek Şeyhülislamı Abdullah Quilliam ve Liverpool İslam Enstitüsü, *Ondokuz Mayıs Ün. İlahiyat Fak. Dergisi*, 42, 163-194.
- Birt, Y. (2022). Shaikh Abdullah Quilliam, Tory and Trade Unionist, youtube.com
- Clark, P. (1980). *Marmaduke Pickthall; British Muslim*, London, s. Quartet Books.
- Çelik, H. (2012) David Urquhart (1805 – 1877), *DİA* 42, 180-181.
- Çiftçi, M. R. (2020). Abdullah Quilliam, *DİA Ek 1*, 11-13.
- Çiftçi, M. R. (2009) *Mühtedi Abdullah Henry Quilliam’ın “Din-i İslam” Adlı Eserinin ve Makalelerinin Kelami Açıdan Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul, s. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.
- Daoudi, M. S. (2014) *The Islamic World, Victorian Periodicals Review*, Maryland (US), s. The John Hopkins Un. Press. 454-469.
- Düstur* (1298). Saltanat-ı Seniyye Şehbenderliklerine Dair Nizamname-i Dahili. 1 Haziran T. 1, C. 2, 192.
- Fremantle, A. (1938). *Loyal Enemy*, London, s. Hutchinson & Co.

- Geaves, R. (2017). “Abdullah Quilliam (Henri De Leon) and Marmaduke Pickthall; Agreements and Disagreements between Two Prominent Muslims in the London and Woking Communities”, *Marmaduke Pickthall – Islam and the Modern World* (Ed. Geoffrey P. N.). Leiden, s. Brill.
- Geaves, R. (2010). *Islam in Victorian Age, s. Life And Times of Abdullah Quilliam*. Markfield (UK), s. Kube.
- Germain, E. (2007). “Southern Hemisphere Diasporic Communities in the Building of an International Muslim Public Opinion at the Turn of the Twentieth Century”, *Comparative Studies of South Asia, Africa and the Middle East*. Durham, s. Duke Un. Press.
- Gilham, J. (2014). *Loyal Enemies; British Coversts to Islam (1850-1950)*, London, s. Hurst.
- Gilham, J. (2017). Marmaduke Pickthall and British Muslim Convert Community, *Marmaduke Pickthall – Islam and the Modern World* (G. P. Nash Ed.). Leiden, s. Brill.
- Hızlı, K. (2014). *Louis Sabuncu ve Sultan II. Abdülhamid’e Sunduğu Layihalar*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, s. MSGSÜ.
- Hızlı, K. (2022). *Yıldız Sarayı’nda Muhalif Bir Gazeteci – Mabeyn Mütercimi Louis Sabuncu (1891 – 1908)*, Ankara, s. TTK.
- Kahraman, K. (1994). *Muhammed M. Pickthall*, İstanbul, s. İz.
- Kahraman, K. (2021). Sait Halim Paşa’dan Etkilenen bir İngiliz Yazar ve Düşünür; Marmaduke W. Pickthall, *Vakanüvis*, 1, 260-288.
- Kartın, C. (2013). Batılı Seyyahların Gözüyle Doğu, *Türk Yurdu*, 310.
- Koloğlu, O. (1990). Dünya Siyaseti ve İslam Birliği, *Tarih ve Toplum*, 83, 12-17.
- Köse, Ali. (1996). *Conversion to Islam, s. A Study of Native British Converts*. London, s. Routledge.
- Mısırlıoğlu, K. (2013). *Sultan 2.Abdülhamit*, İstanbul, s. Sebil.
- Liverpool Daily Post Dec.27 (1892)*. “The Islam Church”.
- Page, J. (2018). *William “Abdullah” Quilliam, s. Modernity and Faith as Lived by a Victorian Muslim*, MA Thesis, s. Concordia University.
- Pickthall, M.W. (1912). *The Black Crusade, New Age 1*, 1-5. London.
- Pickthall, M.W. (1918). *Oriental Encounters, Palestine and Syria (1894-5-6)*, London, s. W. Collins.
- Pickthall, M.W. (1919). *Said the Fisherman*, London, s. Methuen.
- Pickthall, M.W. (1920). *Islam and Progress*, Lahore, s. The Islamic Book Society.

- Pickthall, M.W. (1921). *The Muslim Standart*, London, December 22.
- Pickthall, M.W. (1990). *Harpte Türklerle Birlikte* (K. Yiğiter, Çev.) Ankara, s. Kültür Bak.
- Pickthall, M.W. (2002). *Balıkçı Said* (T. Şahin, Çev.), İstanbul, s. Söylem.
- Pickthall, M.W. (2017). *Doğuyla Karşılaşmalar* (Y. Yazar, Çev.). İstanbul, s. Büyüyen Ay.
- Polat, Ü. G. (2013). Şii Nizari Mezhebi İmamı Ağa Han'ın I. Dünya Savaşı Yılları Faaliyetleri. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş-ı Veli Araştırmaları Dergisi*, 68, 55-74.
- Quilliam, W.H. (1889). *The Faith of Islam*. Liverpool, s. T. Dobb&Co.
- Quilliam, W.H. (1903). *The Crescent*, 565, 309.
- Quilliam, W.H. (1895). Thoughts on the Armenian Agitations, *The Islamic World*, 21, 286.
- Quilliam, W.H. (1895). The Crescent, 104,11.
- Quilliam, W.H. (1896). Gladstones Birthday Speech at Hawarden, *The Islamic World*, 35, 347.
- Quilliam, W.H. (1903). The Macedonian Question – The Shaikh-ul- Islam Refutes the Bishop of Liverpool's Allegations, *The Crescent* 563 - 564 – 565.
- Quilliam, W.H. (1903). The Crescent, 528, s.124.
- Quilliam, W.H. (1905) *The Crescent* 634, March 8.
- Quilliam, W.H. (2021) *The Collected Poems of Abdullah Quilliam* (Ed. R. Geaves – Y. Birt). Oldham, s. Beacon Books.
- Sabri Efendi, M. (2013). *Hilafetin İlgasının Arka Planı*, İstanbul, s. İnsan.
- Sabuncu, L. (1891). *Morning Advertiser, October 10*. London.
- Said, E.W. (2003). *Şarkiyatçılık*, İstanbul, s. Metis.
- Salafiyya, U.R. (2016). Ahmediyya and European Converts to Islam in the Interwar Period, *Muslims in the Interwar Europe – A Transcultural Historical Perspective*, Leiden, s. Brill.
- Sarı, M. (2019). I. Dünya Harbi Öncesi İngiltere'de kurulan Türkofil bir Dernek; The Anglo - Ottoman Society. *Belleten*, 298, 1033 -1080.
- Seddon, M.S. (2017). "Pickthall's Anti – Ottoman Dissent, s. The Pilitics of Religious Con- verssion", *Marmaduke Pickthall – Islam and the Modern World*. Leiden, s. Brill.
- Shiman, L. L. (1972) The Church of England Temperance Society in the Nineteenth Century, *Historical Magazine of Protestant Episcopal Church*, 2, 179 – 195.
- Sırma, İ.S. (1990). *II. Abdülhamid'in İslam Birliği Siyaseti*, İstanbul, s. Beyan.

Stratton, L. M. (2004). Tory Muslim, s. Conversion of Marmaduke Pickthall, *Koinonia XVI*, 78-100.

Şeker, M. (2012). “Sultan II. Abdülhamid’in İngiltere’ye Atadığı Şeyhülislâm Abdullah Quilliam”, *Derin Tarih*, 2, 22-24.

Şirin, İ. (2013). Seyahatnamelerin Sosyal Bilimlerde Kullanım Değeri, s. Seyahatname Metodolojisi Geliştirmenin Zorunluluğu, *Türk Yurdu*, 310.

Tanıyıcı, Ş. - Kahraman, S. (2017). II. Abdülhamid’in Dış Politikasında İslamcılık ve İngiliz Şeyhülislam Quilliam. *Medeniyet ve Toplum*, 2, 7-31.

Teke, Y. (2014). *William Henry Abdullah Quilliam’ın Pan – İslamist (İslam Birliği) Faaliyetleri* (1891-1908), Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, s. Marmara Ün. Türkiyat Ar. Ens.

Urquhart, D. (1838). *Spirit of the East*, London, s. Henry Colburn.

Diğer Kaynaklar

The National Archives, Foreign Office TNA, FO.

abdullahquilliam.wordpress.com

Extended Abstract

Abdullah Quilliam and Marmaduke Pickthall are two Muslim British intellectuals, writers and activist who lived at the second half of the 19th and first half of the 20th century. Both had a rather religious family background. Quilliam was brought up as a Methodist and never used alcohol. Pickthall’s father was an Anglican priest.

Quilliam, a lawyer in Liverpool, was born 19 years before Pickthall. He encountered and accepted Islam in a travel to Morocco at the age of 27. Pickthall, a Londoner, encountered Islam at the age of 19 in the Middle East, but waited until 1917 to declare that he embraced it. Both of them were greatly impressed by the natural, clean, pure and modest lifestyle of Muslims at their first encounter, in contrast to the “greedy, worldly, arrogant and filthy” lifestyle of the Western people. They both had close feelings and established contact with the Ottoman State and strongly believed in the importance of the caliphate for the Islamic World. While both of them were treated as suspects, or even traitors in some case in their countries, they received a strong support and patronage from the important leaders of the Islamic World.

Quilliam from the Ottoman Sultan, Pickthall from the Nizam of Hyderabad. But their controversial connections with other cultures did not make change in their loyalty to their country. Their legitimacy ground for politics is the British conservative policies symbolized in the Disraeli (Tory) governments which favored and based on the integrity of the Ottoman lands. Their ground of legitimacy as thought and mind on the other hand are the key words of the modern age; reform and development. For them, Ottoman Empire was the leading country in the Islamic World in both senses.

According to Quilliam, Sultan Abdülhamit was a great reformer as well as being caliph who ensured the unity of Islamic World. For this reason, he established a close contact with the Sultan, met with him personally upon invitation, and supported his Islamic Unity policies. For Pickthall, on the other hand, the real reformers were the Young Turks and members of the Committee of Union and Progress, which overthrew Abdülhamit. He came to Istanbul about 10 years after Quilliam, then under the rule of the Unionists, met the Grand Visier Sait Halim Pasha in Person, and was very much impressed by him. While in Istanbul Quilliam stayed in Bostancı, which was the summer resort of the elit and bureaucrats, and Pickthall stayed in Erenkoy in the same region. They both are among the founders of the Anglo – Ottoman Society which lobbied in London for the Ottoman State before and during the First World War.

The Great War dragged them to a very difficult and fragile position as British subjects. Ottoman State was also dragged into a hostile position against Britain and its allies. Having been mentally and emotionally so much involved with the Ottoman affairs, just in line with the traditional Tory politics, they got into trouble when the war started. They did not want Ottoman State to become ally with Germany. They both warned the British and Ottoman governments for this stride. But British government had long decided his side and it was on Russian side, the arch-enemy of Ottoman State. Ottoman Government had no other choice but to gain the support of Germany, one of the great Powers of the time in Europe, in the face of inevitable war. During the war Quilliam and Pickthall's ideas were based on the hostility towards Germany.

Concerning the Ottoman Empire they focused on to protect by all means disintegration of the state and to ensure continuation of the caliphate. While doing that they resorted to methods of their own to maintain their legal position as British citizens and to stay at legitimate ground. They could not give up their family and cultural roots and back ground to which

they both owed their worldviews and identities as intellectuals. They were brought up in a strongly religious environment. Because of that even after identifying themselves as Muslims, they tried hard to keep their cultural and national identity, and they took care not to deviate from their modern European approach.

It was not easy for them to please both sides. They faced strong critics from the British government, their citizens and from Muslims in their country and abroad. Especially Quilliam became a very controversial name among the physical attacks by British neighbours and harsh criticism of Muslims. According to various sources by writers, journalists and official reports from the Islamic World, Quilliam seems to have sought a religious practice that reconciled Islam with British culture and even with Christianity, at the famous Islamic Center in Liverpool. He might have tried to find a way to explain Islam to local British people by overcoming the centuries old religious prejudices.

Quilliam is the first name that comes to mind when we talk about Islam in Britain. In the History of the country he established for the first time an Islamic Center in Liverpool. As a Shakh al-Islam, he looks more like a religious leader and a missionary with his ideas, activities and publications. He wrote guiding and instructive books, started to translate the Qur'an into English but could not complete it. Despite his support of Sunni caliph, he tried to put forward an understanding of Islam in line with British culture and even religious traditions, instead of adopting the classical Sunni Islamic tradition. For this reason, he received serious reactions from the British society as well as harsh criticism from Muslims who visited the center. He resorted to various ways to gain acceptance in the society, like contacting spiritualists or even Freemasons. Although Sultan Abdülhamit knew his "innovative" and controversial practices at the Center, and his mysterious connections very well, he preferred to work with him.

Pickthall on the other hand, not activated as a leader or a missionary, but as an intellectual and as a writer. He was a man of letters. His intellectual level is higher. He has many books of novels, stories, travel notes and ideas about the Middle East. He is the first Muslim Englishman who has written English translation of the Qur'an. He preferred the path of the Ottoman and Indian Muslims, whom he felt close to in terms of religious practices, which is the Sunni – Hanefi Islamic tradition. Still, as a reformist British intellectual, he had his own understanding of Islam. Due to his modernist approaches and search of reconciliation

with reformist ideas, Pickthall also became a target of suspicions at some Muslim circles and even claimed to be a Freemason.

Along with the positivist ideas, modernity, reform, human rights, women's rights are the main arguments of both Quilliam and Pickthall. Pickthall takes it up to claim that the prophet of Islam was the greatest feminist. Islam does not prevent development. This sentence has been the defensive cliché of modernist approaches in the Islamic World until today. There is no coercion or compulsion in Islam, the real jihad is the struggle with one's inner-side. With his reformist approach Pickthall saw the new Turkish Republic as a hope for the Islamic World.

Despite all their modernist approaches, Quilliam or Pickthall had no problem with monarchy as a system. This is probably a North-west European stance where monarchies survived until today. Quilliam has taken a stance on the side of the oppressed people and the working class since the beginning of his career as a lawyer, as long as they remain in the British system. Pickthall on the other hand, preferred rather an elitist and aristocratic approach. He defined the Ottomans as the aristocrats of the Islamic World. This approach coincides with the ideas of Said Halim Pasha who was a member of the Egyptian Khedive family and greatly influenced him. After the war while Abdullah Quilliam was lived in his country with different identity and was interested with completely different subjects, Muhammed Pickthall was busy translating and explaining his ideas.

One common denominator for Quilliam and Pickthall is British-dominated Egypt and Cairo, the center of Arab modernism. Quilliam sympathized with modernist ideas of Seyyit Ahmet Han and Muhammed Abduh, and argued that Islam is a moderate religion. Following the invitation of the Egyptian reformist intellectuals, he went to Cairo and gave conferences and speeches in various circles in 1928. Only one year later when Pickthall went to Cairo for the purpose of discussing his translation of the Qur'an with the ulema, he received the support of the same intellectual circles for his views.

Quilliam stands out as a leader having a special mission, and as a social worker. Apart from some books for guidance, legacy of a society and institution has survived to the present day. Founded in 1996 in Liverpool, Abdullah Quilliam Society operates to restore and reopen the derelict historical mosque at 8 Borougham Terrace. Pickthall, on the other hand, stands out with his identity as a writer and a man of letters. His novels, stories and

works of thought, especially his translation of Qur'an, have been widely read to the present day.